

הרב אמוץ כהן

שיעור "כדי שתצא נפשו" בטבע במים – עיון בשיטת הריב"ש

מבוא

במשנה (יבמות טז, ד) מובאת דעת ר' יוסי, שנפל למים שיש להם סוף ושהה כדי שתצא נפשו ישיאו את אשתו.

וכן נפסק להלכה בשו"ע (אבה"ע, סימן יז²⁸⁵ סע' לב):

ואם נפל למים מכונסים, כגון בור או מערה שעומד ורואה כל סביביו, ושהה כדי שתצא נפשו ולא עלה – מעיד עליו שמת ומשיאין את אשתו.

ואף במים שאין להם סוף פסק השו"ע (סע' לג), שאם נשאת – לא תצא. וכתב על זה הרמ"א (סע' לד):

וכל זה דוקא במי שהעידו עליו שטבע ממש במים שאין להם סוף, אבל מי שהעידו עליו שהיה בספינה שנשברה בים או בדומה לזה, או אפילו שטבע, רק לא העידו ששהה במים כדי שתצא נפשו – תצא²⁸⁶.

שיטת הריב"ש

האחרונים דנו מהו שיעור יציאת נפשו של הטובע במים. אחד המקורות החשובים בעניין הוא תשובת הריב"ש (סימן שעז²⁸⁷):

אבל מי שלא עמד ג' ימים במים אחרי מותו דהיינו משעה שלישיית שטבע, אפשר דלא אמרינן ביה מתפח תפח, אלא לעולם מעדיין עליו עד שימלאו לו שלשה ימים משעת מיתתו.

האחרונים דייקו מתשובה זו, ששיטת הריב"ש היא ששיעור "שתצא נפשו" הוא שלוש שעות. וז"ל המהר"א ששון (סוף סימן א, דף ט ע"ד):

וכבר נודע ששיעור שהה כדי שתצא, נראה מתוך דברי הריב"ש ז"ל שהן ג' שעות, שכן כתב בסי' שע"ז וז"ל: ומה שכתבת עוד לאסור את האשה משום דבמיא כו' הדין עמך כו'. אבל מי שלא עמד ג' ימים במים אחרי מותו דהיינו משע' שלישיית שטבע כו'. הרי דס"ל לרב ז"ל דשיעור שהה כדי שתצא נפשו היינו ג' שעות. ואע"פ שלא ביאר לנו הרב ז"ל מהיכן למדה נר' דיליף לה הרב ז"ל וכו'.

ומבואר שלמד כן מדברי הריב"ש הנ"ל.

וכן המהר"ש (קונט' עיגונא דאיתתא דף סג ע"א) דייק כך מדברי הריב"ש האלו. ולא זו בלבד, אלא אף הסתפק וכתב:

ומכל מקום, אני מסתפק אם עד תחילת שעה שלישיית קאמר או סוף שעה שלישיית, והראשון קצת נראה יותר מדברי הריב"ש.

מאחרונים אלו רואים שהריב"ש היווה עבורם מקור בסיסי לקביעת שיעור "עד שתצא נפשו".

אולם במהד' שו"ת הריב"ש, הוצ' מכוון י-ם (עמ' תקיב; תקכה) מופיע:

אבל מי שלא עמד ג' ימים במים אחרי מותו דהיינו (משעה) [במעל"ע] שלישיית שטבע - אפשר דלא אמרינן ביה מתפח תפח, אלא לעולם מעדיין עליו עד שימלאו לו שלשה ימים משעת מיתתו²⁸⁸.

גירסה זו, "במעל"ע שלישיית שטבע", שומטת את הקרקע מדיוקיהם של המהר"א ששון והמהר"ש²⁸⁹.

ואם יבוא ויטען הטוען מה לנו ולדיוקיהם, הרי ישנה תשובה מפורשת של הריב"ש בסימן תטז:

²⁸⁵ מכאן ואילך כל ההפניות לפסקי השו"ע מתייחסים לסימן יז בחלק אבן העזר, אלא אם כן צוין אחרת.

²⁸⁶ ראה בח"מ (ס"ק סא), שגם המחבר מסכים לדברי הרמ"א.

²⁸⁷ וכעין זה גם בתשובה שפ.

²⁸⁸ כפי שנאמר לי וגם נכתב על ידי עורך המהדורה הרה"ג דוד מצגר שליט"א, כל השינויים והסוגרים המרובעים שבמהדורה זו נעשו על פי דפוס ראשון וכתבי יד.

²⁸⁹ אמנם הוסיפו המהר"א ששון והמהר"ש להביא מקור מהגמרא יבמות (קכא): במעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין, אך ראייה זו ניתן לדחות, כמו שכתב במהרי"ט (חלק ב, אבה"ע סוף סי' כו), שהשעות שם הם לאו דווקא כפי מידת חשבון, אלא שעה קלה קאמר.

אבל במים שיש להם סוף - מותרת, כל שעמד שם שיעור שתצא נפשו, שהוא שלש שעות.

ואם כך, לכאורה, איננו זקוקים לדיוק מהריב"ש בסימן שע"ז?

אך לא היא, משום שעדיין ישנם הבדלים בין נוסח הריב"ש בסימן שעז, שממנו דייקו האחרונים דלעיל, ובין תשובתו בסימן תטז, וכפי שנבאר להלן.

לקולא או לחומרא

אם נגרוס בסימנים שעז ו-ושפ "משעה שלישית", ההנחה הנובעת מכך היא שהטובע לא מת לפני השעה השלישית, שהרי כתב "מי שלא עמד ג' ימים במים אחרי מותו, דהיינו משעה שלישית שטבע". הנחה זו היא אף לקולא, במקרה שלא נגיד בו מתפח תפח. לעומת זאת, בתשובת הריב"ש ס' תטז לא נזכר מתי בתוך שלוש השעות הללו שעת מיתתו של האדם.

תחילת השעה השלישית או סופה

אם נגרוס בסימנים שעז ושפ, "משעה שלישית" ניתן לדייק (כפי שדייק המהרח"ש) שמדובר בתחילת שעה שלישית. לעומת זאת, מהריב"ש בסימן תטז נראה שצריך שלוש שעות שלמות, ולא די בתחילת שעה שלישית.

רעק"א בתשובה (תנינא, סימן מז) הביא את דברי סדר אליה רבה (סימן יב), שהגיה את דברי הריב"ש בסימן תטז שצריך להיות שתי שעות, מכוח דברי הריב"ש הנ"ל בסימנים שעז ו-ושפ. שם נראה (לפי הגרסה "משעה שלישית") שהשיעור הוא שתי שעות (כלומר מתחילת שעה שלישית)²⁹⁰.

לפי הגרסה "במעל"ע שלישית" נופלת הגהת הסדר אליה רבה, שהרי אז סימנים שעז ושפ אינם ענין כלל לשיעור יציאת הנפש.

פניו מכוסים במים

בעל ה"נתיבות" בספרו קהלת יעקב (סימן יז סע' לד) כתב שיש לחלק בדעת הריב"ש בין שראה אותו שכיסו המים פניו ופיו, שאז די בשעה קלה, ובין שלא עלה מן המים ואין מנוח לפרסת רגליו, שאז צריך שלוש שעות.

דברי הקהלת יעקב מסתברים מאד בדברי הריב"ש סימן תטז, שהרי הריב"ש דן שם בדעת ר' מאיר, שחולק על ר' יוסי וסובר שאף בנפל למים שאין להם סוף ושה שיעור שתצא נפשו – אשתו אסורה, ומביא כראיה: "מעשה באחד שנפל לבור הגדול ועלה לאחר שלשה ימים" (יבמות קכא:). חכמים דחו את דבריו (שם:), ש"אין מזכירין מעשה נסים", ומשמע שלדעת ר' מאיר לא מדובר במעשה נסים, ולא שייך להגיד לר' מאיר שראו פיו וחוטמו שקוע במים שלושה ימים (וכפי שכתב הקהלת יעקב עצמו).

אך בסימנים שעז ושפ (לפי הנוסח "משעה שלישית") קשים דברי הקהלת יעקב, שהרי שם דן הריב"ש לקולא, שנתחיל למדוד את שלושת הימים אחרי השעה השלישית. לא מסתבר לומר שהוא חי בוודאי עד השעה השלישית, ואז ודאי טבע²⁹¹. אם כל מה שראינו היה שלא עלה מן המים, די בשעה קלה שהוא מתחת למים כדי שתצא נפשו, שהרי איננו יודעים מתי שקע מתחת למים. אך אם נגרוס בסימנים שעז ושפ "במעל"ע שלישית" מתחזקים דברי הקהלת יעקב.

האם צריך מעת לעת לשלושה ימים בהם המת מתפח תפח?

עד כאן דנו בנפקא מינות מהנוסח "משעה שלישית", אך גם לנוסח "במעל"ע שלישית" ישנה נפקא מינה גדולה.

בשו"ע (סע' כח) נפסק:

²⁹⁰ עי"ש בהמשך התשובה מה שפקק רעק"א בדברי הסדר אליה רבה הנ"ל.

²⁹¹ וכן הביאו באוצר הפוסקים כרך ז דף צ"א שהקשה בשו"ת פני אריה החי סימן כד עי"ש בישובם.

אין מעידין עליו אלא אם כן מצאוהו תוך שלשה ימים אחר הריגתו או אחר מיתתו אבל אחר שלשה אין מעידין עליו מפני שפרצוף פניו משתנה.

לפי הגרסה "במעט לעת שלישית", בשו"ת ריב"ש (שעז ו-שפ) מבואר, ששלושה ימים בהם המת מתפח תפח נמדדים מעת לעת. בפת"ש (סימן יז סוף ס"ק קיג) הביא בשם הנודע ביהודה (קמא, אבה"ע סי' מ) והמראות הצובאות (סוף ס"ק קו), שהם אינם נמדדים מעת לעת. בחקרי לב (אבה"ע, סי' טו) דייק מהריב"ש שצריך מעת לעת, והביא את דברי הריב"ש בניסוח הבא:

אבל מי שלא עמד ג' ימים במים אחרי מותו דהיינו משעה שנטבע, אפשר דלא אמרינן ביה מתפח תפח, אלא לעולם מעידין עליו עד שימלאו לו שלשה ימים משעת מיתתו.

ודייק ככל הנראה מלשון "שימלאו לו שלשה ימים משעת מיתתו" שצריך מעת לעת. לפי הנוסח "במעל"ע שלישית" הדברים מפורשים.

סיכום

ראינו שדברי הריב"ש בסימן שעז, שהנם מקור חשוב לקביעת שיעור "עד שתצא נפשו", מופיעים במהדורת מכון ירושלים בנוסח שונה. לשינוי הנוסח יכולים להיות משמעויות הן לגבי משך הזמן של "עד שתצא נפשו" והן לגבי תוכן הראייה שצריכים לראות באותו זמן. כמו כן, ראינו שמנוסח דברי הריב"ש שבהוצאת מכון ירושלים עולה ששלושת הימים בהם המת מתפח תפח נמדדים מעת לעת.